

خبرگزاری زنان افغانستان

بررسی وضعیت آبدات تاریخی بامیان

مارچ 2024

*تحقیق و نگارش فاطمه نوربخش اسم مستعار

3.....	چکیده
3.....	مقدمه
3.....	پیشینه‌ی تاریخی بامیان
4.....	بامیان پس از آئین بودیزم
4.....	مهم‌ترین آثارهای باستانی بامیان
4.....	۱ شهر غلغله
5.....	۲ چهل ستون
5.....	۳ شهر ضحاک
5.....	۴ قلعه بربر
5.....	۵ چهل برج
6.....	نگاهی به تحولات مهمی در بامیان در نخستین دور هجوم گروه طالبان
7.....	جایگاه آبدات تاریخی بامیان در دو دهه جمهوریت
7.....	سرنوشت آبدات تاریخی بامیان در دومین دود تسلط طالبان
9.....	نتیجه گیری
9.....	پیشنهادات
10.....	منابع

چکیده

آبادات تاریخی و مکان های باستانی از جمله مهمترین سرمایه های یک کشور بشمار می رود که از طریق سالانه عواید خوبی برای دولت ها و شهروندان واریز می شود. کشور های توسعه یافته و یا در حال توسعه تلاش کرده صنعت توریسم را در کشورهای شان رونق دهند. که در سالیان اخیر صنعت توریسم یکی از پر درآمد ترین صنعت در دنیا شناخته شده است.

افزون بر این آبادات تاریخی می تواند به عنوان فرهنگ و تمدن هر کشور محسوب شود به هر میزانی که کشور های سرشار از منابع طبیعی و آبادات تاریخی باشند به همان پیمان به عرصه فرهنگ پیشرفت خواهد داشت.

مقدمه

بامیان یکی از غنی ترین ولایت از لحاظ داشتن آبادات تاریخی و میراث های فرهنگی جهانی در میان ۳۴ ولایت های افغانستان است که در فاصله ۱۹۰ کیلومتری کابل، پایتخت افغانستان موقعیت دارد. این ولایت از شرق با بغلان و پروان، از غرب با غور و دایکندی، از جنوب با میدان وردک از شمال با سمنگان و سرپل محصور شده است.

این ولایت یک جغرافیایی کوهستانی است که از دره های تنگ و کوه های برفی سر به فلک تشکیل شده است.

آب و هوای بامیان سرد و خشک است و در زمستان تا منفی ۲۵ درجه سانتیگراد می رسد.

باشنده گان این ولایت اکثرا کشاورز هستند که از طریق کشت، کچالو، گندم، جو، باقلی، مشنگ و لوبیا امرار معاش می کنند. در عین حال شماری از روستا نشینان در این ولایت به مالداری نیز مصروف هستند. از نظر تشکیلات اداری بامیان به ۸ ولسوالی، یکاولنگ نمبر ۱، یکاولنگ نمبر ۲، پنجاب، ورس، شیبر، سیغان و کهمرد تشکیل شده است.

پیشینه تاریخی بامیان

بر بنیاد گفته های تاریخ نگاران، نام اصلی بامیان، بامی و یا هم بامیکا بوده و هیوان تسنگ یک سیاح چینی در قرن هفتم، برای نخستین بار مشاهدات خود را از چشم اندازهای طبیعی، فرهنگی و تمدنی بامیان به ثبت رسانیده است. او حیرت خود را از پیکره های عظیم بوداها و معابد که در اطراف آنها ساخته شده ابراز کرده است.

بامیان در پیشینه تاریخی خود روزگاری مقبر بودباش بودائیان بوده که در این زمان یکی از مهمترین مسیر تجاری راه ابریشم میان چین و آسیانه میانه بشمار می رفته است که پس از آن در قرن ۲۵ تا ۲۲۰ میلادی، امپراطور کاشانیان در این جغرافیای کودچک مسکن گزیدند که از نگاه اقتصادی در این زمان ها به اوج شکوفایی قرار داشته است.

تندیس‌های غول‌پیکر بودا که امروز بنام صلصال (مرد) و شهنامه (زن) در دل سخره‌های بامیان نقش بسته شده است از دستاوردهای امپراطوری کوشانیان بودند. تاریخ‌نگاران، دوره کوشانیان را از مهمترین و طلایی ترین دوره در تاریخ بامیان نگاشته اند.

بامیان پس از آئین بودیزم

پس از تحولات فکری و آمدن دین مقدس اسلام در این سرزمین، آئین بودایی رو به افول گذاشت و تندیس‌های بودا در جریان حملات متعدد فاتحان مسلمانان در معرض تخریب قرار گرفتند. از آنجا که پیکرهای غول بودا در سخره‌ی بلند حک شده بود و مسلمانان نه چندان امکانات در دست داشتن، نتوانستند همه این تندیس‌ها را تخریب کنند و سر انجام چهره‌های این تندیس‌ها را تراشیدند. مسلمانان وجود این تندیس‌ها را نماد شرک بر خدا می‌دانستند. بر اساس گفته‌های تاریخ‌نویسان، حجاج بن یوسف سقفی و یعقوب لیس صفاری از پیشتازان تخریب و تاراج تندیس‌های بودا و جواهرات آن بودند که صدها بت‌های کودچک را کت با طلا تزئین شده بودند به عنوان هدایا و نشانه‌های بت شکنی به خلیفه‌ی عباسی در بغداد فرستادند. پس از آن حاکمان غزنوی، غوری، و تیموری و هر کدام نقش در تخریب تندیس‌ها و مغاره‌های تاریخی بامیان گرفتند.

مهم‌ترین آثارهای باستانی بامیان

بامیان یکی از ولایت‌های باستانی در افغانستان است که از آغاز قرن چهارم الی پنجم شگفتی‌های و آبدات فراوان تاریخی در کنج و گوشه‌های این ولایت بجا مانده است. دو تندیس بودا بنام های صلصال ۵۳ متر و شهنامه ۳۵ متر که در ضلع شمال بامیان در دل سخره‌ی ایستاده اند. گرچند با حملات پیهم بخش عظیمی این تندیس‌ها تخریب شده است، اما آثارهای هنوز بجا مانده است.

هر دوی این تندیس‌ها به بالای سر خود راه دارند این مسیرها به صورت پلکان و مارپیچ به گونه‌ی ظریف چنان با دقت ساخته شده که این امکان را می‌هد که از این بالای بوده‌ها تمام شهر پیام را می‌تواند تجسم کرد. در کنار این تندیس‌ها در ارتفاعات مختلف سموج‌های وجود دارد که با مهارت تمام کنده شده است. برخی این سموج‌ها چهارگوش و مستطیل و برخی هم دایره شکل هستند. هم اکنون بیش از سه دهه می‌شود که این سموج‌ها به مسکن خانواده‌های مهاجر و فراری از جنگ مبدل شده اند. در کنار این تندیس‌ها، آبدات تاریخی زیادی در مرکز و ولسوالی بامیان وجود دارد.

۱ شهر غلغله

شهر غلغله در جنوب غرب شهر بامیان موقعیت دارد. روزگاری این شهر مرکز فرماندهی فرمانروایان سلاطین غوری در قرن ششم بوده است. سلسله غوریان که به آل شنسب هم مشهور است، از قرن اول تا قرن هفتم هجری در نواحی غور یعنی کوهستان های مابین هرات و غزنی فرمانروای کرده است که این سلسله پس از مدت‌ها حاکمیت در بامیان، بدست خوارزمشاهیان سقوط کرد و منقرض شد.

بدنبال آن مغول‌ها در بامیان حمله کردند و شهر غلغله را که پایگاهی اصلی خوارزمشاهیان بود تصرف کردند و تمام ساکنین این شهر را از دم تیغ گذراندند. این شهر که در هنگام این جنگ با سرو صداهای زیادی تصرف شد، پس از آن بنام شهر غلغله (سروصدا) مسمی شد.

۲ چهل ستون

چهل ستون در ضلع غربی بامیان، در امتداد سموچ‌های بیشمار سموچ بزرگی است که به دلیل داشتن ستون‌های زیادی به چهل ستون مشهور است. این سموچ یک تالار بزرگی است که از آن به عنوان مکان خاصی در مراسم آیینی و دولتی استفاده می‌شده است. سقف این تالار بزرگ را ستون‌های زیبای برپا نگهداشته اند. این تالار یک دروازه دارد که در بخش‌های داخلی آن تاقچه‌های تعبیه شده که در آن شمع یا چراغ می‌افروخته اند. درباره اینکه این سموچ‌ها چه زمانی و توسط چه کسی ساخته شده هنوز معلومات در دست نیست.

۳ شهر ضحاک

این شهر در ۱۷ کیلومتری شرق بامیان موقعیت دارد. آثاری از یک دژ کهن است که به آن شهر ضحاک گفته می‌شود. این دژ بر فراز تپه‌ی به ارتفاع ۱۰۰ تا ۱۵۰ متر در دروازه ورودی بامیان بنا شده است. شهر ضحاک که آنرا به دلیل رنگ سرخ‌سرخ شهر سرخ نیز می‌گویند از مهمترین آثار باستانی بامیان است که علاوه بر عظمت ظاهری و فیزیکی جایگاه در باورهای این مردم نیز دارد. به باور تاریخ‌نگاران این شهر تاریخی روزگاری مسکن شاهی ضحاک بوده که باور افسانه‌ی آن در حدود ۱۰۰۰ سال در جهان حکمرانی کرده است.

۴ قلعه بربر

این قلعه در یک و نیم کیلومتری شهر نیک موکز ولسوالی یکاولنگ در بوم فیروزبهار موقعیت دارد. از این قلعه یک دیوار طولانی باقیمانده که از گل و سنگ ساخته شده است. این قلعه در بالای یک تپه مرتفع بزرگی بنا شده که بر بنیاد نبشته‌های تاریخ‌نگاران، از این مکان تجاران مسیر ابریشم به عنوان اسطبل اسب‌های شان استفاده می‌کرده‌اند.

۵ چهل برج

چهل برج در ۳۵ کیلومتری نیک مرکز ولسوالی یکاولنگ بسمت غرب این ولسوالی در منطقه بنام سوختگی موقعیت دارد. این آثار باستانی به دلیل زیاد بودن برج‌ها در یک تپه مرتفع بنام چهل برج مسمی است.

تا اکنون بقایایی چهار ردیف برج‌ها هویدا است و کاملاً زیبا مستحکم و با نقاشی‌های زیادی تزئین شده است که از این میان تصویر ضحاک ماردوش است که نشان می‌دهد ضحاک بر تختی نشسته و دو مار از میان دو گل از شانه‌هایش سرکشیده اند. در آن نقاشی تصویر دو زن نیز است که یکی جام شراب بر دست دارد و دیگر در حال رقصیدن است. در کنار این برج‌ها یک میدان بزرگی نیز وجود دارد که اطرافش از سنگ‌های بزرگی احاطه شده اند. تاریخ‌نویسان می‌گویند، از این میدان به عنوان میدان رزم و تعلیم سربازان شاه آن وقت استفاده می‌شده است.

درباره اینکه این برجها توسط چه کسی ساخته شده و یا چگونه کسانی در این جا مسکن داشتند اطلاعاتی دقیق در دست نیست.

نگاهی به تحولات مهم در بامیان در نخستین دور هجوم گروه طالبان

طالبان در یازدهم ماه مارچ میلادی دو مجسمه بزرگ بود را در ولایت بامیان منفجر کردند. صلصال با ارتفاع 53 متر و شهمامه با ارتفاع 35 متر که در میان سال های 300 تا 700 میلادی با سبک ویژه تراشیده شده بودند. اما این دو مجسمه به فتوای ملا محمد عمر رهبر پیشین گروه طالبان به جاسازی دینامیت منفجر و به سنگ ریزه مبدل شد. تا اکنون روایت های زیادی از چگونگی تخریب بودا نقل شده اینکه طالبان چرا تصمیم به تخریب این غول پیکر های بودا گرفتند.

میرزا حسین یکی از باشندگان بامیان که در زمان نخستین دور طالبان مجبور با طالبان در تخریب بودا سهم گرفته بود چنین حکایت می کند. "ما چندین تن به دست طالبان دستگیر شده بودیم و طالبان ما را به بودا انتقال دادند، آن زمان در پیش روی بودا یک زندان نیز بود که طالبان ده ها تن افراد ملکی را افراد ملکی را در آن زندان کرده بودند.

یک روز صبح طالبان آمد با زور به تعداد ده نفر را از زندان بیرون کردند، بسوی یک موتر بردند در آن موتر مواد منفجره بود و طالبان در انتقال این مواد از زندانی ها استفاده می کردند." به نقل از میرزا حسین طالبان آنها را تهدید به مرگ کرده بودند که موار انفجاری را در سوراخ های تندیس ها جایجا کنند.

عبدالحی مطمئین در کتاب ملا عمر و افغانستان نوشته است که در ابتدا برخی افراد طالبان تخریب بودا را به عنوان عمل انتقام جویانه مطرح کرده بودند. به نقل از این کتاب یکی از فرماندهان طالبان به رسانه ها گفته بود که اگر بامیان را تسخیر کنند نخستین کار شان تخریب بوداها است. زیرا بامیان در آن زمان به عنوان مرکز مقاومت علیه طالبان به فرماندهی عبدالکریم خلیلی فعالیت می کردند.

طالبان پس از آن ترانه های را درباره بت شکنی و حضرت ابراهیم در رادیو کابل نشر کردند تا اینطوری تخریب بودا به ذهن بسیاری از آنها مجسم شد. سر انجام طالبان بامیان را تسخیر کردند و موضوع تخریب بودا در اوایل 2001 میلادی به دارالافتای دادگاه عالی طالبان سپرده شد و استره محکمه موضوع را به ملامحمد عمر راجع کردند. ملا محمد عمر پس از تصمیم علمای حکم تخریب بوداها را صادر کرد و این موضوع با واکنش های جهانی روبرو شد.

سازمان علمی فرهنگی و آموزشی سازمان ملل (یونسکو) از کشور های مختلف تلاش کردند تا جلو تخریب بودا های بامیان را بگیرند اما این تلاش های نتیجه نداد و سر انجام طالبان در 21 ماه حوت 1379 تندیس ها را انفجار دادند و بخش عظیمی آنرا تخریب نمودند.

جایگاه آبدات تاریخی بامیان در دو دهه جمهوری

در دو دهه نظام جمهوری بامیان به عنوان نخستین ولایت گردشگری مبدل شد و سالانه هزاران گردشگران خارجی و داخلی از جای مختلف بامیان دیدن می کردند. تندیس های تخریب شده بودا که بخش کمی آن در دل سخره ها بجا مانده نقش کلیدی در جذب گردشگران داخلی و خارجی داشتند.

مسوولان دولت پیشین به منظور توسعه صنعت گردشگری و افزایش عایدات از این طریق تا حدودی از آبدات تاریخی بامیان محافظت می کردند و هرگونه ساخت و ساز در اطراف ساحات سرخ که مربوط به ساحات آبدات تاریخی بامیان می شد جدا جلوگیری می کردند. با این همه آبدات تاریخی بامیان هیچ وقت در این زمان ساخته نشد و بخش های بزرگی آن که در اثر ریزش برف و باران تخریب و یا هم در معرض تخریب بودند مرمت نشد. تا اینکه در سال 2011 کشور ایتالیا آغاز به بازسازی شهر تاریخی غلغه کردند آب ریزه ها و رهرو های شهر غلغه را به مبلغ 1.2 میلیون دالر به پایان رسانیدند. در آنوقت فعالان فرهنگی و مدنی نگرانی های زیادی پیرامون بازسازی آبدات تاریخی بامیان کردند اما آنچنان که انتظار می رفت نتیجه بخش نبود.

آبدات تاریخی دور در ولسوالی ها و روستای های بامیان بیشتر در معرض خطر بودند. از یک سو ریزش برف و باران و از سوی دیگر کندن کاری پنهانی و شبانگاه آهسته آهسته اثرات آبدات تاریخی بامیان را بسوی نابودی می کشانید.

از سوی دیگر در آخرین سالهای سقوط نظام پیشین چندین آثار های ارزشمندی نیز کشف شد که در مرکز میراث های فرهنگی بامیان نگهداری می شدند. طی این دو دهه برنامه های متعددی بنام "شبی با بودا" از سوی مسوولان محلی و فرهنگیان به مناسبت سالروز تخریب بوداها دایر می شدند که در طی این برنامه صدها زن و مرد با روشن کردن چراغ ها دادخواهی می کردند و از جامعه جهانی خواستار به محکمه کشانیدن جنایت کاران تخریب بودا بودند. در پایان آبدات تاریخی که هشت عدد آن ثبت میراث های فرهنگی جهانی یونسکو نیز شده بود با تن پاره بار دیگر به دست طالبان سقوط کرد.

سرنوشت آبدات تاریخی بامیان در دومین دور تسلط طالبان

طالبان دشمنی که با آبدات تاریخی بامیان در نخستین دور تسلط خود داشتند هنوز فراموش نکردند و بخصوص بار دیگر به تندیس های بودا به حقارت می نگریدند. اما این دشمنی اینبار طوری نبود که تندیس ها بودا را منفجر کنند، برخورد خصمانه اما به شیوه دیگر داشتند.

طالبان زمانی که برای بار دوم وارد بامیان شدند به سراغ تندیس های بودا رفتند و لشکر کشیدن به وضعیت وخیم بودا می خندیدند از اینکه زخم انفجار هنوز در لایه های پیکره های بودا نمایان بود طالبان را خوشحال کرده بود و از کاری که کرده بودند زرهی پشیمانی نداشتند.

در نخستین شبهای که به بامیان حضور داشتند سراغ تندیس های بودا رفتند و شروع به کندن کاری کردند. روند کندن کاری طوری بود که روزانه طالبان به اطراف بودا مراقبت می کردند تا کسی از طرح کندن کاری آنان آگاه نشوند و شبانگاه یک تیم خواصی برای کندن کاری در بالای سر بودای صلصال موظف بودند. تا این که نشانه کندن کاری به چشم باشندگان بامیان خورد و تحت شعاع رسانه های اجتماعی قرار گرفت و طالبان دست از کندن کاری بت صلصال برداشتند. یک منبع که نخواست نامش در اینجا ذکر شود گفت، طالبان هنوز تندیس های بودا را مخالف به دین اسلامی می دانند و حضور آنانرا در سرزمین اسلامی نا روا می شمارند.

در نشست خودمانی که در میان طالبان محلی در بامیان آمده است والی بامیان که نقش مهمی در تخریب بودا داشت از این عملکرد خود پشیمانی نکرده و گفت است که اگر جامعه جهانی نباید بار دیگر مشتاق تخریب بوداهای بامیان است. یک منبع دیگر از بامیان می گوید، سیف الرحمن محمدی رییس پیشین اطلاعات و فرهنگ گروه طالبان در بامیان همه آثارهای تاریخی که در مزرک میراث های فرهنگی حفاظت می شد را به یغما برده است.

طالبان در بیش از دو سال تسلط در بامیان تلاش کردند جاهای زیادی را کندن کاری کنند، مقامات بلند پایه طالبان طی یک فرمانی کمیته ای را موظف کردند که در مکان که احتمال می رود آثارهای تاریخی است کندن کاری کنند و آثار های باستانی را به پایتخت انتقال دهند.

گروه طالبان شبانگاه 3 میزان سال جاری به والسوالی پنجاب این ولایت رفتند تا یک زیارتگاه باشندگان این ولسوالی که بنام "خاک بی بی" مسما بود کندن کار کنند. باشندگان محل گفتند که حد اقل 50 موتر نظامی مربوط به ین گروه وارد روستای "پای کوتل تربلاق" شدند و تمام باشندگان این روستا را در خانه ها و یا مسجد زندان کردند و هشدار داند که هیچ کسی حق اجازه بیرون شدن از خانه و یا مسجد را ندارند و اگر کسی بیرون شوند کشته خواهند شد.

طالبان شبانه این زیارت گاه را کندن کاری کردن و فردای آن روز با تسلط به زور بالای باشندگان این روستا مهمانی ترتیب دادند که آنجا را ترک کردند. روند کندن کاری در دوسال پسین در بخش های زیادی بامیان ادامه داشت تا اینکه در تازه ترین مورد والی طالبان دستور دادن که قسمت پایانی تندیس های بودا را با اسکواتور کندن کاری کنند اما در نهایت چیزی ارزشمندی پیدا نتوانستند.

فرهنگیان بر این باورند که اگر در حفاظت از آبدات تاریخی و جلوگیری از کندن کاری های خودسر در بایان اقدام های جدی صورت نگیرد بامیان بزودی از فهرست میراث های جهانی حذف خواهد شد و صنعت گردشگری دیگر جایگاهی در این ولایت نخواهد داشت.

نتیجه گیری

بامیان با داشتن صدها اثرات ارزشمند تاریخی شکوه تمدنی دارد که شهرت آن در بیرون و داخل زبان زد همه است. این آبدات تاریخی از سال های زیادی به عنوان میراث ارزشمند برای تمام مردم افغان حایز اهمیت است. با بودن این آبدات تاریخی و چشم انداز های طبیعی صنعت گردشگری که امروز عوایدی خوبی در سطح جهان دارد باشندگان بامیان را نیز بهره مند می کنند و بودجه سالانه ی که برای حفظ میراث های فرهنگی تخصیص می یابد سهمی ارزنده با افغانستان نیز خواهد رسید. پس از سلسله بودانیان و کشانیان تا اکنون آدات تاریخی بامیان در معرض شدیدی تخریب های عمدی و غیر عمدی بوده اند. این کار در دور تسلط دوباره طالبان بیشتر گردیده و کندن کاری های خودسر سبب نابودی بسیاری از این آبدات شده است.

پیشنهادات

جهان نیز باید بداند که اثرات ارزشمند تاریخی در بامیان نماد شکوه و ساخت بشر است باید در حفاظت از آن نهایت تلاش گردد. برای مرمت کاری بخش های تخریب شده آبدات تاریخی بامیان هزینه شود و مرمت کاری آن آغاز گردد از هرگونه کندن کاری و به یغما رفتن ین آثارهای تاریخی جلوگیری صورت گیرد و با متخلفین برخورد جدی صورت گیرد. گردشگران در امور مراقبت و حفظ پاک کاری این آبدات تلاش کنند زیرا همه به این آبدات سهم دارند. برای چگونگی رفتار در برابر آبدات تاریخی قانونی وضع گردد تا از تخریب بیشتر آن جلوگیری صورت گیرد.

منابع

1: خاوری، جواد، (1389). شگفتی‌های بامیان، انتشارات تهران.

2: رضایی، محمدعلی، (1390). سیری بر شگفتی‌های بامیان.

3: مصاحبه‌ها